

rolásra, azon belül is „szimbolikus fogyasztásra” késztet. A városi értelmiségi elitnek elsődleges szerepe van a térhasználattal kapcsolatos „legitim ízlés” meghatározásában, amelyhez képest mindenki más ízlése vulgáris, alacsonyabb rendű. Budapesten ez a kultúrsznob kritika a fogyasztáshoz, a helyekhez kapcsolódó értelmezési képesség, Bukarestben pedig a nem elég civilizált, európai, klasszikus, tiszta kultúra tiszteletének hiányát jelenti.

Ellentmondásosság és átmenetiség

A budapesti és bukaresti romok az ellentmondásosság terei, amelyekben a romokhoz kapcsolódó jelenségekre egymással teljes mértékben ellentétes magyarázatok adhatók. Lehetetlen a fogyasztás elleni kritikára és a szimbolikus fogyasztásra épülő érvelés között végleges igazságot tenni. A mahala romantikája és a civilizációs törekvések közötti feszültség mellett megjelenik a civilizációs diskurzushoz hasonló elven működő, a balkániságra, kelet-európai sztereotípiákra építő orientalista turizmus. A romterek közösségeket építenek, közösségeket zárnak ki, a kizárt, marginalizált közösségek jogaiért is harcolnak, egyszerre osztják meg a teret és zárják el előlük.

Nosztalgia, ellenállás, civilizáció – a belvárosi romokhoz kapcsolódó fogalmak, amelyekről ezeknek a tereknek rendkívüli történelmi, politikai és kulturális jelentősége lesz. Ugyanakkor egyik fogalom sem jelenik meg tisztán, egyik jelenség sem sorolható be egyértelműen pusztán az egyik kategóriába, a romokban és a használóikban is összekeverednek s egyszerre jelennek meg egymással ellentétes szerepek, diskurzusok.

Az átmenetiség mint politikai folyamat (demokratizálódás és átmenet a piacgazdaság felé), és mint a szó fizikai értelmében vett bizonytalanság, a lerombolástól való félelem mellett a képlékenység, az egymásnak ellentmondó értelmezési keretek együttes jelenléte, valamint az átmenetiség újabb szintjét jelenti, amelynek elemeit ugyan le lehet írni, de a köztük lévő feszültségeket nem lehet föloldani.

Szuhay Márton

KITALÁLT TEREK

A lyoni Collectifs Friche
Autogérée Artistique
(CFA RVI) mint autonóm
kreatív közösségi tér

– részlet

A kitalált terek fogalma alatt olyan elhagyott helyeket értek, amelyeket az emberi lelemény újra felfedezett magának, és szükségai mentén ismét birtokába, majd használatába vette. Ezen ismételt térfoglalásoknak és térértékesítéseknek igen sokféle módja létezik.

A következőkben a tér újrahasznosításának egy furcsa keverékét veszem részletesen szemügyre. A lyoni *Friche RVI* nem foglalt ház, mivel se nem ház, se nem nagyon foglalt. Nem is romkocsmá, bár néhol valóban elég romos, de nem nyitott a közönség előtt. Ipari ingatlanok viszont elég ipari – már csak a méreteit tekintve is –, s meglátásom szerint komoly urbanisztikai jelentőséggel is bír, mégis inkább egy ösztönös és civil hasznosításról, mintsem egy városi irányítás alá vont stratégiai beruházásról beszélhetünk.

A hely története

A Friche RVI (Renault Véhicule Industriel) egy 1997 óta elhagyott gyárépület, ami a

múlt század során olyan vállalatok telepelye volt, mint a Berliet vagy a Renault. A huszadik század egyik ipari szimbóluma azóta az ipari örökség címet is megkapta.

2002 nyarán az önkormányzat engedélyével egy lyoni művészeti egyesület alkotótábor-jelleggel művészeket hívott az épületbe egy kisebb – *Jardin des possibles* (Lehetőségek kertje) elnevezésű – fesztivál erejéig, egyes résztvevők (művészek, helybéliek, aktivisták) azonban a program végeztével úgy gondolták, maradnak. Pár tucat ember alkotóműhelyeket rendezett be az akkor még 75 000 négyzetméteres gyárpépület egyes részein. Fél évnyi illegális után azonban Lyon város önkormányzata ígéretesnek ítélte a közösségi kísérletet a hely életre keltése szempontjából, ezért szerződést ajánlott az alkotók csoportjának az épület használatára. 2005 nyarán az ipari létesítmény felét az önkormányzat lebontotta, és a helyén szakképző intézetet épített. (A Friche RVI jelenlegi területe 35 ezer négyzetméter.)

A több mint kétszáz jelenlevő állandó művész hét kollektíva köré csoportosul; a hetedik, mintegy külön testülettel rendelkező felsőbb tanácsként, magában foglalja és öszszefogja a hat másikat.¹ Ezek mindegyike az öngazgatás elve alapján működik. Ezen felül az épületnek külsős bejáróként – a képzésekre, próbára járók személyében – közel ezer állandó látogatója van. A Friche RVI biztonsági okokból a nagy nyilvánosság előtt zárva tart. Az egyetlen évente megrendezésre kerülő, a közönség számára is nyitott program, a *Sorties d'Usines* rendezvényei javarészt a hatalmas parkolóban zajlanak, a műhelyek ez idő alatt kisebb csoportokban látogathatóak.

A Friche RVI – az első benyomások

2006 novemberében jártam a Friche-ben először. Pécsi művészekkel és programszervezőkkel utaztunk Lyonba egy workshopra,²

1 A hat csoport: Atelier Velo, Karybd, La Vaca Loca, NoMad, Reservoir, Reso.

2 Hivatalosan a Friche ernyőszerzete, az ABI/ABO egyesület hívta meg a pécsi Mediátor Egyesületet, illetve a Retextil Alapítványt egy street-art workshopra, a gyakorlatban azonban sokkal kötetlenebb programok zajlottak, mint egy klasszikus műhelymunkán. Az egyhetes kintlét eredményeit egy családi záróestén mutattuk be a gyár lakóinak.

amelynek pontos célját az indulást megelőzően nem is ismertük. A kisbuszunk hétfős legénysége egy novemberi este érkezett a néhai Renault-gyár hatalmas csarnoka elé. A tizenhat órás út után jó tíz percbe került, amíg egy sötét ruhás férfi, fejlámpával a fején, kinyitotta előttünk a gyár udvarára vezető kaput.

Másnap bejártuk a gyár mindkét nagyobb szárnyát, labirintushoz hasonló tereit. A hely valóban hatalmas. A 35 ezer négyzetméter nagysága már beépült. Ezt a teret úgy kell elképzelni, mint egy klasszikus bevásárlóközpontot: „ház a házban” építészet. A csarnokok oszlopai közé az itt lakók falakat húznak föl, azaz területeket zárnak le maguknak, illetve csoportjaiknak. Ezek nagysága teljesen eltérő. Építési technikájukat szemlélve egy néprajzi gyűjtemény juthat eszünkbe. Mintha nomád törzsek ezeréves történeteit és szokásait vizsgálnánk. Amit látunk, teljesen utópisztikus. Vannak, akik bambusból készítettek határfalat gótikus szerkezettel, mások kis erdei faházat tákolnak össze maguknak (akár egy vasútmodell-asztalon is lehetne...). Megint mások kiselejtezett PVC-ből készült reklámmolinókkal választottak le több oszlopköznyi területet maguknak. A madárfészekként galériát építők tákolmányai biztonságot ugyan nem sugároznak, de mindenesetre szemrevalóak. Mongol jurták keverednek itt félbevágott, kiszuperált autóbusszokkal, és nejlonfüggöny térelválasztók agyag-szalmabála falakkal. Az emberi találékonyság ilyen sokszínűségét ritkán látni együtt. Az általános benyomásunk az, mintha egy forgatás díszletei között lennénk. (Egy olyan filmén, amelyik, mondjuk, egy atomkatasztrófa után, egy elzárt közösség birodalmában játszódik.) Különleges tér és idő kavardik itt össze, és bizonytalanít el bennünket.

A Friche kívülről

A Friche épülete előtt hatalmas parkoló áll. A gépkocsik zöme vándorvidámparkot, vurstlit üzemeltető családok jámúve. Autóik nem egyszerű kocsik, hanem szétrnyíló kamionok, teherautók, terepjárók. A parkolóból egy alkalmi tábort rendeztek be maguknak. Főleg fran-



Friche RVI – kint is... (klasszikus gyáracsarnok)



Friche RVI – bent is... (cizellált gyáracsarnok)

cia vándorcigányok, akik iparosként végzik a munkájukat, telente – vagy amikor nincsenek úton – itt, ebben a parkolóban pihennek meg. Nincs kapcsolatuk a Friche alkotóival, mégis – távolról, egy idegen számára – a parkoló kamionjai és a háttérben megbúvó gyárépületek egységes képet mutatnak. Ez az, ami kívülről látszik. Ez a „homlokzat” persze tudatos stratégia eredménye is lehet.

A Friche falai között

2008 októberében visszatértem a helyre, immáron egyedül, hogy alaposabban szemügyre vegyem. Az itt élő művészek egy részével jó barátságba keveredtem. (Ők nyitották meg azt a pécsi kulturális teret, amelyet többek között a 2006-os élményeinken fellelkesülve létesítettünk 2007 tavaszán.³) Vincent Guillermin, aki egy – galériás, konyhával és (a gyár területén egyébíránt nem mindenütt

elérhető) bevezetett vízzel rendelkező – faházikót tákolt magának, szinte „luxuskörülmények” között biztosított számomra szállást. A már kényelmesebb lakókörülményeimet és a nyári évszakot kihasználva, jobban körül tudtam járni a Friche-t. Előzőleg már megismertem, milyen típusú helyiségek vannak itt, de most belülről is alaposabban megvizsgáltam a tereket.

A munka helyszínei: műtermek, műhelyek

A gyár nagy részét a műtermek és a műhelyek foglalják el. Általánosan jellemző, hogy a térelválasztáshoz a csarnok tartóoszlopait használják. Méretük ennél fogva gyakorta megegyezik – de ha nem, akkor is jól látható arányban vannak egymással. Az egyiknek egy oszlopköznyi műhelye van, a másiknak két-három tartópillért is befog a területe. Persze olyan helyek is akadnak, amelyek igen „jó fekvésű” tereket biztosítanak. A lakók ezekben eleve meglévő válaszfalakhoz, irodarészekhez igazították a birodalmukat. Egy naposabb műteremben Marie-Véronique Hessman és barátja, Nico, festészeti és rajzórákat ad, ha nem épp ők maguk dolgoznak benne. A térre itt is jellemző a „talált” elemeket fölhasználó építkezési technika, illetve az újrhasználított elemek és berendezések sokaságának jelenléte; a műterem mindemellett jól felszerelt, elegendő és minőségi eszközökkel és alapanyagokkal is el van látva. A tér felosztását a praktikum vezérli, azaz a tiszta funkcionalitás. Amikor keresni kellett valamit, Nico hamar megtalálta.

A szomszédban egy színházi díszleteket gyártó csoport műhelyét találhatjuk, ami jó adottságokkal rendelkező hely jellegzetes példája. Eredetileg is ajtókkal szeparált, felújított rész, nagy légtérrel, ráadásul az egyik épületszárny központi terén van. Ottani tartózkodásom alatt mintha folyvást ugyanazt a munkafázist végezték volna, mindig ugyanazok az emberek. Nagy, összecusukható fekete ládák – szekrények – készültek itt, szemmel látható precizitással. Nem hobbifoglaltság gyanánt: ők színházi produkciók rendszeres beszállítói, napi fix munkaidővel.

³ A LABOR Kísérleti Kultúrtér 2007. április 14-én nyílt meg az ABL/ABO egyesület művészeinek részvételével a „Ki-Talált Terek” konferencia keretében. (A Laborról lásd: <http://www.labor2.hu>; a konferenciáról: http://www.artemisszio.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=93&Itemid=29&lang=en).

Nem messze innen egy nagyobb termet találunk, barátságosan, szőnyegekkel, kárpitokkal berendezve. Próbaternyűk használják, de használata nem korlátozódik a fiatal rock-, pop- vagy elektrozenészek csoportjaira. Itt jártamkor énekkórus gyakorolt, tucatnyi ember hangja hallatszott, néha megállt az éneklés, ekkor hangos nevetés, pár mondatos magyarázat hangzott el, majd folytatták. Egész egyszerűen egy megfoghatatlan boldogságérzés jár át, mintha én is köztük lennék és velük énekelnék. A terem ajtaján plakátok hívatgatnak az itt próbáló zene- és énekkarok előadásaira, vagy csak érdekes híreket, eseményeket reklámoznak. A rendszeres használat nyomai ezek mind, ahogy a „faliújságon” található időbeosztás is erről árulkodik. A kórus hangja hazáig kísér.

A bicikliszobrász műhelye már az első látogatásom óta erősen él az emlékeimben. Az ő kis zugában biciklironcsokból (alvázakból, alkatrészekből), fogaskerekekből, ilyen-olyan szerkezetekből készít szobrokat. 2006-ban innen kaptunk alapanyagot egy alkotásunkhoz, amit az utolsó napi záróeseményre készítettünk. Érdekes és szerencsés módon biciklifelniket és gumikat kértünk innen, éppen azokat a dolgokat, amit a művész, Alain Bérout, már nem használ föl. A szobrok művészeti értékét nehéz meghatározni, mindenesetre az itt született alkotások gyakran vándorolnak kiállításokra, galériákba vagy egyszerűen megvásárolják őket. A „fotózni tilos” tábla is védett művészeti értékekre, alkotásokra utal.

A felsorolt műhelyek elsősorban munkára, képzésre és gyakorlásra rendezkedtek be. Az itt dolgozók váltakozó rendszerességgel használják munkájuk tereit, amelyeknek természetesen szociális vetületei is vannak, hisz kapcsolat és átjárás van közöttük; jóllehet a magán- és a csoporttulajdont mindenki tiszteltben tartja.

A visszavonulás terei: otthonok

A fenti példaktól eltérően az épületben olyan terek is találhatóak, amelyek egyben az alkotók otthonai. Az egyik „óslakos”, Toni Vighetto birodalma klasszikusan ilyen tér. Ő a gyár eredeti architektúrájához igazodva egy nagyobb,

hagyományos téglafalakkal elválasztott részben él. Itt rendezte be magának színházát is. A szoba közepén legalább húsz-huszonöt négyzetméteres kamaraszínpadot alakított ki. Nem profi technikával felszerelt helyiségről van azonban szó: minden épp csak annyira kész, hogy működésképes legyen. A színpad is a meglévő vasoszlopokhoz igazodik. A nézőtér mezei bútorokból áll. Nem meglepő hát, hogy az egésznek olyan az összképe, mintha egy óriási nappaliban lennénk. A sarkokban leválasztott terek: raktárak, műhelyek húzódnak meg. Néhol egy kirakatbábu lába, máshol egy függőágy, elszórtan szerszámok. A teret különlegesen izgalmassá teszi, hogy a gyáron belül külön teret alkotva helyezkedik el, ám még ezen belül is áll egy kuckó, ami Toni alvó- és magánterét képezi. A sokszög alakú házikó gazdája néha vendégeket fogad. 2006-ban például itt tartottuk a hazaindulásunkat előkészítő beszélgetést, amelyen megterveztük a tavaszi pécsi eseményeket, s filmeket néztünk egymás munkáiról. Egy lépcső még ebből a belsőbb térből is felvezet valahová, ami viszont – érthetően – a kívülálló számára teljesen láthatatlan marad. A leválasztott terek és szobák egy matrjoskababára emlékeztetnek.

Toni Vighetto szakmáját illetően koreográfus, egy speciális mozgásszínház létrehozója, különböző mozgó és mozgásra készítő tárgyak feltalálója és készítője. Ötvenes éveiben jár, szikár, cserzett bőrű, nyáron is kötött sapkát viselő fura figura. Húsz évvel ezelőtt találta ki, majd fejlesztette tovább a *Zig-rolling* nevű speciális táncesközt.⁴ A manapság „innovatív terméknek” nevezett találmányával Toni rendszeresen jár fesztiválokra, színházi fellépésekre, de a Friche-ben (és máshol) oktat is róla. Nemrég – meséli Toni – a Cirque du Soleil⁵ francia cirkuszi társaság kérte föl egy produkcióban való részvételre, amiből később egy kaliforniai megrendelés is lett. Noha a Friche-ben nem újdonság a különböző városi, országos vagy akár nemzetközi produkciókban való részvétel, Toni nemzetközi hírneve azért annak számít.

⁴ A *Zig-rolling* egy íves alumíniumcsövekből, cikkekéből álló gömbszerűség, ami cikkekben gördül, a neve is innen származik. Lásd még: <http://zigrolling.free.fr>.

⁵ Bővebben: <http://www.cirquedusoleil.com>.

A gyár egy másik épületében Louis Cahu és a barátnője, Gaelle Bauer lakik, akik a Friche általam látott arcának meghatározó alakjai. Louis egy zenekarokat összefogó és azokat menedzselő civil szervezet vezetője. Őt zenekar próbáit, föllépéseit és turnéit szervezi, emellett pedig próbatermet üzemeltet a Friche-ben. A terem talán leginkább cirkuszi sátorra emlékeztető faépítmény, kerek ablakai ugyanakkor tengeralattjáróra hajaznak. Olyan anyagból készült, amihez olcsón – vagy akár ingyen – lehetett hozzájutni, maga a kivitelezés ugyanakkor alapos munkáról árulkodik. A hangszigetelés és az akusztika megoldása is profira vall, sőt a nyolcszögletű konyhához egy kisebb stúdió és raktár is kapcsolódik. A működése rendszeresnek mondható – látogatásaim alatt szinte minden nap több zenekarral és több tucat emberrel találkoztam. A terem bejáratánál kanapékból és asztalokból kis előteret alakítottak ki. Louis és Gaelle egy jurtában laknak, amelyet barátjuk, Thomas épített, akinek ez már a harmadik jurtája a Friche-ben: elmondásuk alapján Thomas itt is tanulta meg a jurtaépítést. Az a hangulat, amit az ember ezekből az építményekből, és a bennük zajló életből tapasztal, egy élő skanzenre vagy még inkább egy megvalósult utópiára emlékeztet. Gaelle elmondása szerint a jurtához kapcsolódó szögletes konyhát Louis egy nap alatt építette föl. Reggel szólt, hogy készíti egy konyhát a házhoz, estére pedig már abban vacsoráztak. Leselejtezett színházi díszleteket használt föl alapanyagának.

Louis ott jártamkor egy mikroszínházi társulat díszlettervezője és világosítója volt, de a produceri feladatokat is egymaga látta el. Emellett a „Le Bus Rouge” is őhöz tartozik, ami egyszerre a zenekara nevét jelenti, miközben egy valódi, működő, társasutazásra, alvásra, lakásra egyaránt alkalmas, forradalmian vörös busz is egyben. Ezzel jártak Pécsre is, kétszer, de máshova is utaznak különböző zenei és színházi produkciókkal, egyfajta „utazó cirkuszként”.

A közelben Raphaël Sarfati kuckója kevésbé látványosan, ellenben már több éve készül. Mindig egy kicsit hozzátesz vagy elvesz belőle. Raphaël verseket, rövid kis üzenete-

ket ír, majd különféle módokon sokszorosítja őket és terjeszti a városban. Nem igazán besorolható műfaj, leginkább talán a street-art vagy annak egy alfaja, a *deface*⁶ kategóriájába tartozhat. Emellett képregényeket is rajzol, inkább kedvtelésből, jöllehet az elhivatottság mindegyik munkájából kitűnik.

A nyilvános és a magánterek kapcsolódásai

A privát terek és a közösségek nyitott tereinek kapcsolódásairól, valamint a kívülálló és az alkotóközösség viszonyáról a Friche egy-egy meghatározó használójával készítettem interjút: Vincent Guillermin, Raphaël Sarfati és Toni Vighetto alkotókkal.⁷

A legrégebb óta, hét éve hozzávetőlegesen tíz ember tartózkodik itt, a legtöbbben négy-öt éve érkeztek. Az emberek folyamatosan jönnek-mennek, az épületben körülbelül két-háromszáz ember dolgozik rendszeresen, jöllehet akad olyan is, aki évente csupán pár napot tölt el itt. (Vincent Guillermin szerint több mint négyszázötven kulcs készült a főbejáráshoz, ami jól jelzi, hányan is használhatják biztosan a helyet; Gaelle és Louis elmondása alapján azonban azok száma, akik valamilyen rendszerességgel ide járnak, ezer fő körül mozog.) A Friche-t használók nyilvántartására eddig leginkább informális kezdeményezések születtek.

A kulcs kérdése egyébként valóban „kulcskérdés” a hely működésében. Az ajtók és a hozzájuk tartozó kulcsok rendszere igen bonyolult. Létezik ugyanis egy főbejárat, amihez egy olyan kulcs tartozik, aminek több száz másolata van, külön-külön gazdánál. Ők bármikor bemehetnek a gyárba, ráadásul az egyik nagyobb épületszárny ajtaját is – amit két nagyobb csoport használ – ugyanaz nyitja. Viszont a másik épületszárnyhoz már külön kulcs kell, így az abban dolgozók értelemszerűen minden szárnyba, míg a másik hely használói csak a saját üzemszükbe tudnak bejutni. Emellett

⁶ A *deface* egy létező tárgy felülírása egy azon ejtett beavatkozással. Ilyennek tekinthetőek Raphaël kis cédulái, melyek a gyár területén is több helyen feltűnnek, egyszerre reflektálva a helyre és az üzenet olvasójára.

⁷ Az interjúkat néhol mások elbeszéléseivel és véleményével egészítettem ki.

persze minden kis kuckóhoz és műhelyhez más és más kulcs szükséges. A magánterekről Vincent a következőket mondja:

„A gyár eredeti fölépítéséből fakadóan eleve voltak itt falak, zárt részek, és az emberek ezekből foglaltak el maguknak különböző tereteket – geográfiailag elkülönülő területeket. [...] Szerintem fontos lenne, hogy ne legyenek »falak«. A probléma az, hogy vannak pontok, amiket le lehet zárni, de van olyan ajtó is, ami gyakran nyitva marad – ahol sokan járnak, és amit folyamatosan használni kell, hogy a többi teret elérjük. Ezért az emberek nem szívesen hagyják nyitva a saját területeiket, mivel nem biztonságos, és veszélyezteti a saját »territóriumukat« – pont úgy, mint az állatoknál!”

Az első idők nehézségeit a kulcs problematikája mellett többen is említették. Azt az időt, amikor a város elbontatta az épületegyüttes felét, amivel egy időben „kis területi háborúk” indultak meg. Már az ide költözésük előtt is létező csoportok egyszerűen igazodtak a gyár „geográfiai” határaihoz. Más esetben pedig egy-egy területrészt közösen használók kerestek maguknak összetartó identitást a csoportba szerveződéssel (ilyenek voltak a punkok vagy a lakóhelyet keresők). Raphaël a kezdeti időkre így emlékezik:

„»Ez az én területem, az enyém« – ez ment sokáig. – »Veled vagyok, vagy ellened?« Nehéz volt nagyon. Egyfajta »erőszakjáték« ment. Baseballütőkkel sepregetni. A kezdet valami ilyesmi volt. [...] 2004-ben viszont jött a megállapodás, az egyezés, amit az önkormányzat a Friche lakóival kötött. Az év júniusa óta az embereknek jogukban áll itt lenni.”

A város nem tárgyalhatott ugyanis az egész Friche-sel, így létrehozták a gyárlakók képviselő testületét (CFA–RVI),⁸ amely csoportonként két-két főből áll, döntéseit szavazati úton hozza meg. Érdekes módon létezik olyan csoport, amiben hét ember dolgozik csupán, míg máshol több száz fő körül van ez a létszám, mégis, ennek ellenére is mindössze kettő-kettő embert delegálnak a képviselő testületbe ők is. Amikor erre rákérdeztem, eltérő válaszokat



Tanácskozás a konyhában

kaptam, mindazonáltal általában természetesen tartották ezt a helyzetet. Elvileg a CFA–RVI döntése lehet az is, hogy ki kerülhet be tagként valamelyik kollektívába, a bevett szokás szerint azonban inkább a gyakorlat dönt róla. Raphaël a következőt mesélte erről:

„Az első az akarat. Eleve, ha már föl tudod tenni ezt a kérdést, az azt jelenti, hogy tudtál kontaktot szerezni. Ez már valami. Tudod, hogy kinek kell feltenni a kérdést! Innentől kezdve a következő két dolog történhet: vagy a CFA–RVI fogad be közös döntés alapján, vagy egy csoport. Ha nekem például érdekes az a személy, akkor magam mellé fogadom, ha nem, akkor másokhoz továbbítom. Ha a kapcsolatunk ugyan jó, de mégsem tudok az illetővel dolgozni, akkor is továbbküldöm valakihez, de már alaposabban kigondolom, ki tudna vele jobban foglalkozni nálam. Ha pedig úgy érzem, ez a személy nem jó a helynek, akkor egész egyszerűen lerázom! [...] Mindenki ezt csinálja, legalábbis majdnem mindenki...”

Természetesen az is kikerülhet, aki már „bent van a helyen” – ha nem tud együttműködni a hely szabályaival. A kezdetekben az okozott hasonló konfliktusokat, hogy nem volt pontosan tisztázva a hely nyitottságának a kérdése. Míg egyesek azon a véleményen voltak, hogy a helyet ki kell nyitni a nagyközönség előtt, addig mások ragaszkodtak az önkormányzat álláspontjához, miszerint a hely biztonsági okokból nem fogadhat külsős vendégeket. Így került sor 2004 szeptemberében arra, hogy „kitették az utolsó embert is, aki gondot okozott” – azaz aki azon a véleményen volt, hogy a gyárat a műhelyek és a foglalkozások közönsége előtt is ki kell nyitni, és esti rendezvényeket is érdemes tartani. (Az ő szándékaik később

⁸ Collectif Friche Autogérée – Renault Véhicules Industriels (A Friche Öngazgatási Csoportja – Renault Gépjárműüzem). Alapító okirat, 2004. február 22.

mégis – habár immár nélkülük – részben érvényesültek is, hisz a hely elkezdett fogadni kisebb csoportokat, amelyek foglalkozásokon, próbákon vettek részt, második ottlétemkor pedig már esti koncertet is tartottak, amire kívülről is be lehetett jönni...) A fönti incidens után a csoportok inkább önmagukkal, tagjaik a saját kuckóikkal, műhelyeikkel kezdtek inkább foglalatostkodni, „*visszahúzódott mindenki egy kicsit*”. Egymással egészen 2005 közepéig – mikor is egyesek megpróbálták tudatosan összehozni őket – keveset foglalkoztak.

„Addig a punkok a kapitalista művészekre mutogattak, és viszont... Mindenki szötte a saját kis fantazmagóriáit. [...] Én hajtogatam csak, hogy a kollektívák pusztán formai dolgok, amik a jognak kellene, de hiába. Az egész nagyon lefárasztott, de fáradozásaink később mégis gyümölcsözőnek bizonyultak.”

Az együttlét és a függetlenség kérdése szinte minden interjúalanynál magától előkerült. Egy vacsora utáni kötetlen beszélgetés közben az elszigeteltségről és az együttműködésről Louis a következőket mondta:

„A *Resóban*⁹ sok ember dolgozik együtt, nincs sok közülük egymáshoz, mégis sikerül úgy együttműködniük, hogy közben mindenki megőrzi az egyéni szabadságát, ráadásul az egész helyet is fönntartják közben. [...] Az a fontos, hogy ha a *Friche*-ben vagy, akkor vedd ki a részed a közös munkából – mosogass el, takaríts ki magad után –, aztán pedig otthon azt csinálsz, amit akarsz, nekem tökmindegy. [...] Persze olyan is van, hogy keresel magadnak egy biztos búvóhelyet, hogy csak azokkal legyél, akiket szeretsz, de előbb-utóbb ilyenkor azt veszed észre, hogy bezárul körülötted a világ.”

Toni is, akit leginkább zárt kis világa, precíz munkái tesznek emlékezetessé, úgy látja, a csoportok közti aktívabb együttműködés csak az utóbbi években indult be igazán. Elmondása alapján ebben annak is szerepe van, hogy híre kelt, a *Friche*-t 2009 novemberében bezárják, illetve egy kisebb épületszárnyat biztonsági okokból már le is zártak,¹⁰ mivel veszélyesnek

minősítették. A lakók elfogadták a helyzetet, s tisztában voltak vele, hogy egyszer el kell majd hagyniuk a gyár területét. A kényszerítő tényezők újfajta kooperációra készítetik a kollektívákat, azokat is, akik addig leginkább csak a saját ügyeikkel voltak elfoglalva. Toni a következő gondolatokkal zárta a beszélgetést:

„A *Friche* kezd összemenni. Most már a Fehér Szalon is bezárt. Apránként egyre több kapcsolat alakul ki, egyre többen vannak, akik együtt dolgoznak valamilyen projekten. [...] Akik száműzetésbe kényszerültek, azoknak újra kell definiálniuk magukat. Amikor vége lesz ennek a helynek, akkorra már ezek a kapcsolatok, mint a virágpor a széllel, a levegőbe emelkednek, és mindent beporoznak majd. [...] Ez egy olyan fa, ami minden hetedik évben virágzik, és most el is kezdődött, itt van a levegőben, érezni lehet, és erősen jó, mint egy illatos virág! [...] Sok mindent láttam itt a hét év alatt, sok kis apró előadást. Nem tudtam volna a *Ziget* ennyire csinálni, illetve nem jutottam volna el a *Cirque du Soleil*-hez sem, ha nem vagyok itt, azért megy a *Zig* tovább Kaliforniába is, mert itt voltam. [...]”

Az interjúkat 2008-ban készítettem. Mikor elhagytam a teret, „nem néztem vissza”. Egy év elteltével egy konferencián jártam Lyonban. Értelemszerűen meglátogattam a helyet, ami még mindig üzemelt, barátaim vígan fogadtak. A téli napokat Louis és Gaelle vendégeként töltöttem el, a hangárban felállított jurtajukban, előterében a kis tea-tűzhellyel, amiben fával megrakott tűz lobogott. A napok csendben teltek, úgy tértem vissza nap mint nap a szállásadóimhoz, mintha ez a világ legtermészetesebb dolga lenne. Míg jó pár ismerőssel és érdeklődővel a totális biciklis forradalmat hirdető, havi rendszerességgel megrendezett *Vélorution* kerékpáros felvonuláson vettem részt, Louis a zenekarait menedzselte valahol a városban, az apró Gaelle pedig a *Friche*-ben, a jurtajuk előtt, egy csörlős emelő segítségével épp autójuk motorját szerelte, olajjal átítatott kantáros nadrágjában. Elsőre megrökönyödtem, aztán rájöttem, minden a legnagyobb rendben... hisz a Renault Autógyár Üzemében vagyunk!

⁹ A *Friche*-t alkotó hat csoport egyike, amelyben Louis is dolgozik.
¹⁰ Fehér Szalonnak keresztelték el azt a területet, mely megrogyott kicsit, ezért az abban dolgozóknak más helyet kellett maguknak keresniük a gyárban.